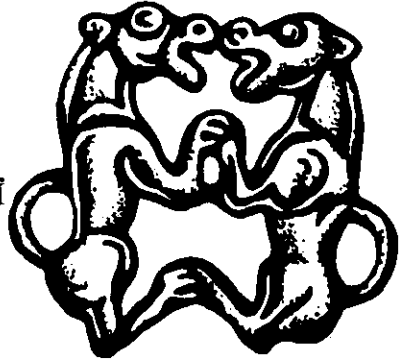

НОТАТКИ З ПРИВОДУ ОДНІЄЇ НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

С. В. Смирнов

У першому номері журналу «Советская археология» за 1990 рік надрукована інформація про засідання методологічного семінару, що відбувся у березні 1987 року у Ленінградському відділенні Інституту археології АН СРСР¹. За формою та змістом це була широка наукова нарада, присвячена обговоренню двох перших томів тритомної колективної фундаментальної праці «История первобытного общества», що її видає Інститут етнографії Академії наук. Основну частину, за обсягом вміщеного матеріалу, становить тезисний виклад виступів учасників семінару, що дає змогу віднайти як спільні риси, так і розбіжності в оцінках двох розглядуваних книжок, які прозвучали на засіданні. Та найбільший інтерес викликають короткі й чіткі колективні висновки щодо обговорюваної проблематики, які значною мірою віддзеркалюють сьогоднішні позиції нашої археології з проблем розвитку первісного суспільства.

Перш за все впадає у вічі, що учасники семінару вирішили спростувати існуючі сьогодні загально визнані підходи до вивчення первіснообщинного ладу, що звичайно передбачає оформлення нових і добре вмотивованих методологічних засад. В інформації про засідання семінару говориться: «Обговорювана робота основана на уявленнях про історію первісного суспільства як наукової дисципліни, що побутують у нашій науці з 30-х років. Згідно з цими уявленнями, історія первісного суспільства вивчає загальні закономірності і особливості становлення та розвитку первіснообщинного ладу, синтезуючи при цьому дані ряду спеціальних дисциплін, у першу чергу етнографії, археології та антропології. Але наскільки ці уявлення відповідають сучасному рівню знань, безпосередньо пов'язаних з вивченням джерел про первісне минуле? Якою мірою дисципліна, що формується на основі цих уявлень справляється з поставленими нею самою завданнями?» (с. 308). Все це зрештою, констатує семінар, не відповідає сучасним завданням і вимогам науки і тому мусить бути переглянута.

Як бачимо, зроблена заявка неабиякого значення. Стосується вона не окремих конкретних питань, а фундаментальних теоретико-методологічних проблем історії первісного суспільства та перспектив дальшого розвитку нашої та суміжних наукових дисциплін. Тому є потреба зосередити нашу увагу перш за все на методологічних аспектах обговорюваної проблематики.

Серед питань теоретико-методологічного характеру багато виступаючих торкались теорії двох стрибків. Про що мова? Свого часу Я. Я. Рогинський, захищаючи ідею довгого еволюційного періоду становлення людини, висловив думку про те, що у цьому довготривалому процесі слід виділяти два поворотних пункти — початок становлення людини та кінець, що позначився виходом на історичну арену людини сучасного фізичного типу *Homo sapiens*. У цьому був свій сенс, оскільки початок антропосоціогенезу фіксується появою якісно нових, тобто соціальних феноменів, хоча вони на цьому

історичному рубежі перебувають у своєму генетично первісному, тобто зародковому стані. Кінець антропосоціогенезу фіксується завершенням складення соціальних та психофізіологічних особливостей суспільної людини, котрі дозволяють їй здійснювати соціальну життєдіяльність. Якщо у першому випадку йдеться про появу перших надбіологічних проявів життя, то у другому — про їх остаточне конституціонування і вихід на рівень доміанти розвитку. На думку Я. Я. Рогинського і перший, і другий поворотні моменти можуть за своїм філософським змістом оцінюватися як філософські стрибки. Навряд чи можна сумніватися у чіткості і послідовності вказаних аргументів. І тому не дивно, що все це знайшло велике поширення серед фахівців різного наукового профілю і стало хрестоматійним положенням. Згодом ця концепція зазнала видозмін у назві і стала іменуватись теорією двох стрибків. І ось тепер після тривалих усних заперечень, які звучали на засіданнях різних рівнів, вона була остаточно піддана нищівній критиці.

Головне у цій критиці — низка беззаперечних фактів про те, що між першим і другим стрибками, тобто у ході самого антропосоціогенезу, відзначаються серйозні якісні зміни як у фізичній структурі пралюдини, так і у її знаряддевій діяльності. Але хіба теорія двох стрибків і у своїй першопочатковій формі, і у своєму завершеному виді заперечує внутрішні якісні видозміни. Хіба послідовники вказаних поглядів заперечують те, що у ході розгортання антропосоціогенезу мали місце постійні якісні перетворення, що врешті-решт призвели до появи *Homo sapiens*. Поставлені питання слід наголосити з особливою увагою, бо саме з цих невмотивованих позицій і розгорнулася критика першого тому. Критики, на жаль, не врахували те, як формувалась теорія двох стрибків, як вона оцінює якісні еволюційні видозміни внутрішнього характеру. Не занурюючись в суть, вони лінгвістично буквально сприйняли цю концепцію — якщо у назві фігурують два стрибки, значить захисники цієї теорії не бачать внутрішніх якісних видозмін у антропосоціогенезі. Іншими словами, шквал критики піднявся через нерозуміння самої смислової суті і його можна порівняти з пальбою з гармат по горобцях.

Далася, мабуть, взнаки і слабка обізнаність з філософською специфікою категорії стрибка. Якщо ми не визначились у питаннях від якого і до якого якісного стану ми намагаємось зафіксувати та оцінити перетворення, то використовувати категорію стрибка взагалі не варто, бо це може привести до вульгарного теоретизування — і тільки. Треба чітко усвідомлювати багаторівневість якісних перетворень у природі та суспільстві. Ф. Енгельс, що був і залишається авторитетом у цих питаннях, зазначав, що якщо у природі нема стрибків, то тільки тому, що вона складається поспіль саме із стрибків. Будь-який взятий до розгляду перехідний період є філософським стрибком, і оскільки перехідні періоди мають різний масштаб та значення, то і стрибки мають також різний масштаб та значення. Перебіги внутрішніх видозмін будь-якого перехідного періоду можуть оцінюватись як стрибки, але нижчого рівня. Сам розвиток у діалектиці розглядається як нескінченна низка різнорівневих, тобто різних за масштабом та значенням стрибків. Сперечатись про те, скільки у тому чи іншому процесі діалектичних стрибків — марна справа, бо все залежить від обраних масштабів оцінки перетворень. Якщо ми не визначили для себе масштаб оцінки якісних змін, застосування філософської категорії стрибка стає неможливим.

Повертаючись до теорії двох стрибків у антропосоціогенезі, мусимо наголосити, що вона з позицій появи нової якості оцінює лише первинний та фінальний пункти цього надзвичайно складного процесу. Вона не претендує на розкриття всієї суми якісних перетворень, котрі мали у ньому місце, отже вона, маючи вузько спрямоване смислове значення, ніяким чином не вичерпує всієї суми теоретичних уявлень про походження людини і не ставить ніяких бар'єрів на шляху розвитку знань з цих питань.

Антропосоціогенез є діалектичним стрибком у розвитку органічного світу, бо привів до якісно нового соціального ступеня розвитку живої матерії. Початок і кінець антропосоціогенезу — теж стрибок, але іншого смислового значення. У самому антропосоціогенезі можна виділити нескінченну низку

стрибків різного рівня. Скажімо, перехід від стадії архантропа до стадії палеоантропа. Які б великі відмінності не існували між архантропом і палеоантропом, вони є відмінностями між двома видами пралюдей, у той час як відмінності між австралопітеком і архантропом є відмінності між представником тваринного світу і першою пралюдиною, а відмінності між палеоантропом і неоантропом — відмінностями між останньою пралюдиною і остаточно сформованою соціальною людиною. За цими відмінностями стоять філософські стрибки, але різного масштабу. Щоб оцінювати їх, необхідно стати на шлях філософського осмислення якісних змін, а не порівнювати конкретні антропометричні виміри та індекси.

Критикуючи погляди нашої сучасної етнографії на загальні закономірності первісного суспільства, лєнінградський семінар у своїй резолюції спеціально фіксує кризовий стан нашої науки про первісне суспільство, але чітко не вказує, яка з конкретних наукових дисциплін несе відповідальність за це. Щоправда з аналізу виступів, які тезисно викладені в інформації, неважко дійти висновку, що основна провина покладається на етнографів, адже критиці піддається праця, підготовлена у надрах етнографічної наукової установи. Констатується, що багато археологічних фактів не узгоджується з наведеними у книгах логічними побудовами. Це все цікаво і мало б рацію, якби ми всупереч етнографічним концепціям опублікували свої широко обґрунтовані, монографічно розроблені концептуальні схеми, які могли б служити рівноцінною за масштабами та значеннями науковою альтернативою. Але, як це не прикро, нічого такого ми не маємо. Монографічних робіт такого характеру ми не пишемо, а окремі висловлювання, що рясніють на сторінках публікаційних джерелознавчих робіт не можуть претендувати на наукові концепції, бо останні вимагають широкої і всебічної аргументації. Кілька науково-популярних робіт також не можна розглядати як роботи фундаментального плану, бо в них наводяться загальнозживані погляди, але не наводяться академічно витримані теоретичні докази. До того ж питання, які вимагають солідного методологічного обґрунтування часто-густо трактуються у дусі здорового глузду, що, як відомо, не розкриває, а приховує закономірності фундаментального значення. Серед наукових праць останніх років виняток становить робота П. Й. Борисковського², але вона будується на свідомому відкиданні перехідного характеру антропосоціогенезу, і тому не може прислужитися розвитку сучасної науки.

Зараз в археології палеоліту можна спостерігати якийсь дивний стан справ. Ми багато і плідно працюємо у галузі нагромадження джерел, багато розкопуємо першокласних пам'яток, але далі емпіричної оцінки не просуваємось. Теоретична робота занедбана, вона не користується повагою у нашому товаристві, є малопrestiжною і нерідко оцінюється як відхід від суто археологічних досліджень. Зовсім випадає з поля зору робота на міждисциплінарному рівні, хоча констатацій про необхідність комплексних досліджень археологічних пам'яток роздається чимало. Тому не дивно, що фундаментальних праць ми фактично не маємо, а розробки наших колег-етнографів зустрічаємо, як правило, в штики, що не є зразком доброго співробітництва суміжних наукових дисциплін.

Специфіка археології визначається перш за все характером її джерел, але це не означає, що вихід на міждисциплінарний рівень досліджень, де ця специфіка до певної міри втрачається, є вихід за межі завдань археології. Адже кінцева мета археології — не добування джерел, які є дуже своєрідними і вимагають специфічних засобів опрацювання, а вивчення історії у її найширшому розумінні. Говорячи про те, що ми не допрацьовуємо у плані постановки та вирішення власне історичних проблем, хотілося б розповісти про випадок, який трапився з автором цих нотаток. С. М. Бібіков, одержавши у подарунок від одного з авторів першого тому «Истории первобытного общества» книжку першого тому, з роздратуванням сказав, що її вихід він розглядає як болючий ляпас усім нам, археологам. Ми, додав він, копаємо, таким тяжким трудом добуваємо археологічний матеріал, а інтерпретують його інші. Що ж стосується нас, то ми просуваємось не далі елементарних функціональних оцінок знярядь. Безумовно, С. М. Бібіков мав рацію. Був час, коли археологи

очолювали спільну роботу з представниками інших наукових установ, і наслідком цієї роботи стала двотомна праця В. І. Равдонікаса «История первобытного общества». Пройшло кілька десятиріч, і пальма першості опинилась у етнографів. Тепер вони видають тритомник з цієї проблематики, а ми, не розробляючи фундаментальних концепцій, стаємо в позу сторонніх спостерігачів і суддів. Але чи до лиця все це серйозній науці? Захищаючись бронею своєї специфічності, ми відмовляємось від наукової співпраці, що сьогодні конче необхідна з огляду на загальні процеси інтеграції наукових знань.

Хугірський патріотизм заводить у безвихідь не лише економіку (у чому ми добре переконалися), але й науку. І як наша економіка для перспективного розвитку має включитись у світовий економічний процес, так і наша археологія палеоліту мусить включитись у процес інтеграції наукових знань. Нам треба позбавитись заскорузлої самовпевненості в тому, що ми все можемо самі, що коли ми володіємо першокласними джерелами, то можемо обійтись без загальнометодологічних настанов і на свій власний розсуд, без співпраці з нашими науковими суміжниками вирішувати весь спектр пізнавальних завдань. Це так нерозумно, як нерозумно бути голодним, ходити у драному одязі, але пишатись найбагатшими у світі природними ресурсами. Чи не тому всі наші новації не виходять за межі емпіричних досліджень і чи не тому ми не маємо солідних розробок фундаментального значення?

Постає питання: які ж перспективи нашого дальшого розвитку окреслює ленінградський семінар? Констатуючи кризовий стан науки про первісне суспільство і фактично знімаючи з археології навіть найменшу вину за це, семінар пропонує мало не всю увагу зосередити на питаннях локальних відмінностей первісної культури. Це завдання фіксується у спеціальному розділі резолюції: «За нинішнього стану справ найважливішим завданням дослідження первісності як в археології, так і в етнографії є не загальнотеоретичний, а конкретний напрямок (по регіонах, етносах, культурах і т. д.)» (с. 314). Чому саме це завдання висувається на перший план? Як підкреслюється в окремих виступах, археологія дає все більше доказів того, що розвиток первісної культури був настільки різноманітним, що пошуки загальних закономірностей історії стають просто неможливими. Автор інформації прямо пише: «Неправомірні пошуки якоїсь універсальної періодизації історичного процесу, що може зняти, «відмінити» всі інші: процес розвитку суспільства дуже складний і багатогранний для того, щоб усі його сторони могли бути виражені в єдиній універсальній хронологічній схемі» (с. 309). Як бачимо, констатується неможливість відтворення загальних законів історичного розвитку і створення на цій основі загальної періодизації історичного розвитку людства. До того ж у сказаному позначається нерозуміння того, що загальні схеми не суперечать локальним, а конкретизуються у них. Загальні схеми розвитку є результатом теоретичних досліджень, вони фіксують не усі сторони розвитку, а лише універсальні, типові, тобто те, що виражається у категорії закономірного. Всі сторони розвитку фіксують конкретно-історичні схеми — і у цьому їх специфіка. Конкретно-історичне завжди багатше і різнобічніше в порівнянні із закономірним, загальним, яке є лише схемою, котра мусить наповнитись конкретно-історичним змістом за рахунок вузько локальних та індивідуальних рис. Але конкретно-історичне можна пізнати лише крізь призму закономірного. Що ж стосується складності і багатогранності проявів історичного процесу, то вони якраз і пояснюють ті труднощі, котрі пов'язані з теоретичною роботою.

Усвідомлюють це учасники семінару чи ні — але тут ми маємо відверту відмову від теоретичного осмислення первісності. Що можна сказати з цього приводу? Відмова від теоретичних досліджень ще нікому і ніколи не приносила користі, і нам вона не принесе нічого крім розчарування, елементи якого ми уже маємо. Це по-перше. По-друге, семінар спрямував нас у глухий кут, бо локальність як явище можна зрозуміти лише тоді, коли вона співвідноситься з чимось загальним, спільним для всіх, тобто закономірним, що проявляється як загальна тенденція розвитку. Але коли цього загального немає і відкидається необхідність його виявлення, то з чим же співвідносити локальні прояви? У такому разі локальність втрачає свою специфіку.

Звичайно, вияв локальних проявів історичного процесу має надзвичайно важливе значення, тому що збігається з кінцевими цілями історичної науки — відтворити конкретну історію конкретних історичних спільностей людей. Але вирішити ці завдання неможливо, коли невідомі загальні закони розвитку. Локальність як місцевий прояв чогось загального, як інваріант магістрального напрямку розвитку повністю втрачає свій смисл тоді, коли відкидається необхідність пошуку загальних тенденцій, внутрішньої логіки розвитку. Теорія, спрямована на пошуки загальної схеми розвитку, є необхідною умовою конкретно-історичного дослідження. Тобто, вона є тим компонентом, без якого наука взагалі існувати не може. Сказане не є якоюсь свіжою новациєю: воно описане у сотнях книжок і стало хрестоматійною нормою наукового пізнання. І робиться сумно від того, що все ігнорується. Коли констатується криза у науці і вихід з неї вбачається на шляхах відмови від теоретичних досліджень і міждисциплінарного співробітництва, то на практиці це означає, що виходу взагалі немає. І досвід нашої практичної роботи уже показав, що на цьому шляху ми не здобули нічого для себе корисного. Всі, хто констатував кризу і не відчув необхідності не на словах, а на ділі перейти до теоретичних розробок, хочуть вони цього чи ні — поглиблюють її.

Загальновідомо, що специфіка конкретної науки позначається головним чином у її емпіричній галузі. Теоретичний рівень завжди тяжіє до міждисциплінарних побудов, він менш специфічний, у ньому специфічні риси конкретної науки ніби розчиняються у загальнонаукових поглядах. Чим вище рівень осмислення процесу, тим більшого значення набуває потреба міждисциплінарної оцінки фактів. З цього стає зрозумілим, що намагання одержати висновки фундаментального характеру у сфері чисто емпіричних археологічних досліджень неможливе. Навіть найвідчайдушніші спроби у цьому напрямку не можуть увінчатись успіхом. Безуспішними є також спроби критичного освоєння теоретичних концепцій на основі вимог емпіричного дослідження. Рівень критики мусить бути адекватним рівню осмислення досліджуваного процесу. Ось чому наші намагання безпосередньо відштовхнутись від археологічного матеріалу, минаючи перехід до специфіки теоретичних узагальнень, і на цій основі оцінити все зроблене нашими колегами-етнографами, не можуть мати важливого значення.

Звичайно, у виступах на лєнінградському семінарі, на відміну від резолюції, було чимало правильних висловлювань, незаперечних хрестоматійних істин, проти яких важко щось сказати. Такими були констатації про необхідність серйозної критики джерел, розробку питань специфіки археологічних джерел, своєрідність переходу конкретних фактів дійсності у факти науки, значимість культурологічних розробок тощо. Але коли усе це говорить уже не перший раз і не використовується у практиці наукової роботи, то воно не справляє позитивного враження. Тим більше, що робляться висновки, які не виводять з кризи, а поглиблюють її.

Сказане вище зовсім не означає, що у розглядуваних двох книгах все досконало доведено і немає слабких місць. Але серед них є і такі, за які важко звинувачувати етнографів, бо у них не було іншого виходу. Це стосується, перш за все, використання у теоретичних побудовах фактів археології. Етнографу надзвичайно важко використовувати археологічний матеріал, бо він не має змоги дати повноцінну наукову критику археологічним реконструкціям, які бере на озброєння. Це може зробити лише археолог, який краще за всіх інших знає, як і за яких умов формуються археологічні джерела, яка доля суб'єктивності присутня у всіх наших побудовах, починаючи з предметних реконструкцій, зроблених у полі, і закінчуючи камеральною обробкою і первісним осмисленням матеріалу. Лише археолог може зрозуміти ступінь вмотивованості наших перших висновків, коли ми їх робимо у польових умовах і які потім переходять у всі наступні наші висновки. Але, коли археолог відкидає необхідність теоретичних досліджень, що залишається робити етнографу? От він і бере археологічні свідчення та реконструкції такими, якими вони є або ж намагається підсвітити їх своїм розумінням більш загальних проблем. За таких умов і трапляються помилкові оцінки навіть фактологіч-

ного характеру. Ми легко і просто звинувачуємо етнографів у суб'єктивізмі і фактично нічого не робимо, щоб уникнути причин, що їх породжують.

Можна з радістю відзначити, що серед виступів на семінарі були і такі, які обстоювали думку про необхідність налагодження міждисциплінарної співпраці. У деяких виступах йшлося про те, що нам необхідне «реальне і рівноправне співробітництво археологів та етнографів, комплексний підхід і синтез даних різних наук» (с. 313). Але як на практиці здійснити усе це, коли в наявності надзвичайно великі розходження світоглядного характеру: етнографи стоять на позиціях пошуку загальних законів розвитку первісного суспільства, а археологи приймають резолюції про недоцільність таких підходів і неможливість створення загальноісторичних періодизаційних схем? Науково-організаційні заходи по налагодженню міждисциплінарних зв'язків можна впроваджувати в життя лише за умов, коли є згода у вихідних світоглядних принципах розробки наукової проблематики. Цього головного, що визначає успіх всякої спільної наукової роботи, поки що, на жаль, немає. Принагідно ще раз зазначимо, що і критика лише тоді може бути плідною, коли і ті, хто критикує, і ті, кого критикують, дотримуються одних і тих фундаментальних принципів дослідження. Без цього критична оцінка втрачає будь-який смисл. Звичайно, можна сперечатися і в питаннях, що мають світоглядне значення, але це вже знаходиться за межами тієї проблематики, яка нас тут цікавить.

У своїх практичних висновках семінар продовжує нагромаджувати бар'єри, якими первісна археологія огородила себе, спираючись на ідею свого виключного значення у комплексі наук про первісне суспільство. Семінар констатує: «...Необхідна перебудова самого характеру взаємодії археологів і етнографів. Тут першочергова увага мусить бути звернена не на загальнотеоретичний, а на джерелознавчий аспект» (с. 314). Практично це означає, що обидві ці науки мусять у співпраці зосередитись на фактологічних дослідженнях без їх орієнтації на головні пізнавальні завдання історичної науки взагалі. У науці, якщо вона розвивається не під впливом волюнтаристичних ініціатив, а на основі внутрішніх законів наукового пізнання, така ситуація неможлива, бо перетворює наукове джерелознавство з необхідного компонента у низці пізнавальних процедур у самостійну, нічим не контрольовану, сферу суб'єктивізму. Наївно думати, що такі пропозиції придуться до душі нашим колегам-етнографам.

Хотілося б вірити, що у нас вистачить волі і здорового глузду, щоб зупинитись, спокійно і з достоїнством розібратися у тій ситуації, що склалась, і без притаманних нам амбіцій про виключне значення археології, на основі загальних законів наукового пізнання визначити напрямки нашого подальшого розвитку.

Примітки

¹ Аникович М. В. Дискуссия об узловых проблемах первобытной истории в связи с выходом в свет «Истории первобытного общества» Т. 1,2 // СА.— 1990.— № 1.— С. 308—314.

² Борисковский П. И. Возникновение человеческого общества. // Борисковский П. И., Григорьев Г. П. Возникновение человеческого общества. Палеолит Африки.— Л., 1977.

С. В. Смирнов

ЗАМЕТКИ ПО ПОВОДУ ОДНОЙ НАУЧНОЙ ДИСКУССИИ

Обсуждение двух первых томов издаваемого, Институтом этнографии АН СССР, трехтомника «История первобытного общества», состоявшееся на методологическом семинаре ЛОИА в марте 1987 г., констатировало кризисное состояние науки о первобытном обществе. Критика теоретических построений этнографов сопровождалась предложениями по выходу из кризиса. Археологи ЛОИА заявили, что это следует осуществлять на путях отказа от ведущего значения теоретических исследований и сосредоточения основного внимания на вопросах источниковедения и проблемах конкретно-исторической специфики исторического развития. Предложения ленин-

градского семинара способны лишь усугубить кризис. Во-первых, фактологические разработки теряют всякий смысл, если они не ориентированы на познание общих и частных проблем истории; в условиях отказа от теоретических исследований они превращаются в сугубо субъективные построения. Во-вторых, изучение локальных различий первобытной культуры невозможно осуществить без первостепенных исследований в теоретической области, ибо локальное есть инвариант общего, универсального, закономерного, то есть всего того, что есть результат теоретического исследования. Нам необходимо отойти от малопродуктивной идеи исключительности археологии, отказаться от попыток своими собственными усилиями и средствами решать весь спектр исторической проблематики. Необходимо налаживание подлинного междисциплинарного научного сотрудничества на принципах интеграции научного знания, что предполагает не отказ от первостепенного значения теоретической работы, а напротив разработку единых теоретико-методологических подходов к исследованию общих и конкретно-исторических проблем. Нужно не в декларациях, а на деле обеспечить комплексную оценку археологических и иных исторических источников.

S. V. Smirnov

NOTES REGARDING ONE SCIENTIFIC DISCUSSION

First two volumes of the three-volume edition «The History of the Primitive Society» being published by the Institute of Ethnography of the USSR Academy of Sciences were discussed at the Methodological Seminar organized by the Leningrad Department of the Institute of Archaeology (LDIA) in March 1987. Primitive society science was stated to experience crisis. Theoretical conceptions of ethnographers were much criticized followed by suggestions how to surmount the crisis. Archaeologists from LDIA in particular, suggested to renounce the prime significance of theoretical research and bring to a sharper focus the source study matters and specific historical features of social development. Suggestions made at the Leningrad Seminar can only aggravate the crisis. Firstly, factological arrangement has no point unless it is aimed at the cognition of general and specific historical laws; lacking theoretical research it turns into pure facts. Secondly, it is impossible to study local differences in the primitive culture without primary theoretical research, because «local» is an invariant of «general», «universal», «regular», that is — everything theoretical research results in. We should reject the low-efficient idea of exclusiveness of archaeology, give up attempts to settle the whole range of historical problems by our own efforts and means. Instead, real interdisciplinary scientific cooperation should be established on the principles of integration of scientific knowledge. That means to elaborate universal theoretical and methodological approaches to the investigation of general and concrete historical matters rather than ignore paramount significance of theoretical work. We should provide an all-round assessment of archaeological and other historical sources not in declaration but in reality.

Одержано 23.08.90